

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ทุนทางสังคม เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สบายใจความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และ องค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม¹ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานแล้ว เป็นวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิม แต่เมื่อความต้องการพัฒนาเศรษฐกิจ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 อีกทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ การไหลบ่าของทุนนิยมที่เข้ามาสู่สังคมไทย ทำให้ทุนทางสังคมของชุมชนเลื่อนหายไปจากชุมชนจำนวนมาก จนทุนนิยมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจได้ทำให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ สร้างความเสียหายให้แก่ประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างหนักในปี พ.ศ. 2540 ทุนทางสังคมจึงได้รับความสนใจในฐานะที่จะเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน จากการเรียนรู้โดยตรงที่เห็นว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เป็นการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยมเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน เน้นวัตถุ จนลืมที่จะกลับมาองราก หรือพื้นฐานของตัวเองละเลยสิ่งที่ชุมชนมีอยู่เป็นทุนเดิม ไม่ได้มองชุมชนมากไปกว่าแหล่งทรัพยากร

จากการพัฒนาของประเทศที่ผ่านมาเป็นการมุ่งเน้นแต่ในทางเศรษฐกิจโดยเน้นเป็นหลักที่ทุนซึ่งเป็นตัวเงิน ถือว่าประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจ แต่หลังจากนั้นก็ยังมีปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย ทั้งนี้เพราะเป็นการพัฒนาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ทั้งที่ทุนเหล่านี้มีอยู่ในทุกชุมชน แต่ก็ถูกละเลย โดยไม่ได้ให้ความสำคัญว่าเป็นรากฐานของชุมชน ทำให้ชุมชนจำนวนมากต้องประสบกับปัญหา ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการอพยพย้ายถิ่น ปัญหาหนี้สิน เนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป จากที่เคยอยู่ได้ด้วยตัวเอง ชุมชนก็ต้องไปอิงกับระบบ

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,

<http://www2.nesac.go.th/office/onesac_papers/papers_files/paper_21.php> [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2550].

เศรษฐกิจ และรอความช่วยเหลือจากรัฐมากขึ้น จากการพัฒนา ก็ทำให้ทรัพยากรในชุมชนลดลง ส่งผลกระทบโดยตรงกับวิถีชีวิตชุมชน เนื่องจากการมองชุมชนเป็นเพียงแหล่งผลิต แหล่งทรัพยากร ที่จะนำไปพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม อีกทั้งการใช้ความพยายามในการเพิ่มผลผลิตสินค้า เกษตรเพื่อตอบสนองให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ทำให้เกิดปัญหาหมลพิษตามมา ทั้ง หมลพิษทางน้ำ ดิน อากาศ รวมถึงการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติ ลดลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งวิถีชุมชนก็เปลี่ยนไปจากเดิม

ในอดีต ชุมชนมีความพอเพียงในตัวเอง สามารถที่จะอยู่ได้ด้วยตัวเองไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภาครัฐ และไม่ต้องขึ้นกับเศรษฐกิจของประเทศมากนัก การผลิต ก็เพื่อการอุปโภค บริโภค ในครัวเรือน เป็นการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก เป็นวิถีการผลิตที่ครัวเรือนจะทำหน้าที่ทั้ง ด้านการผลิต และเป็นผู้บริโภคเอง กระบวนการผลิตในอดีตก็เป็นไปอย่างเรียบง่าย สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมของชุมชน และใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการผลิต และมีการปรับปรุงและพัฒนาการผลิตอย่างเหมาะสมตามวิถีชีวิต กระบวนการผลิตหลาย ๆ อย่าง ครัวเรือนแต่ละแห่งไม่สามารถทำงานให้สำเร็จได้เพียงลำพังต้องอาศัยความร่วมมือ ช่วยเหลือกัน ระหว่างครัวเรือน รวมทั้งการแบ่งสรร และการเข้าถึงทรัพยากร เพื่อความอยู่รอดอย่างทั่วถึงกันทั้ง ชุมชน โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ นำมาปรับใช้และปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ สามารถดำรงชีพอยู่ได้ภายใต้สภาวะแวดล้อมต่าง ๆ วิถีชีวิตจึงผูกพันอยู่กับธรรมชาติ และมีการปรับตัวเพื่อสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานในชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นทุนที่สำคัญของ ชุมชน

ประมาณทศวรรษที่ 1980 นักคิด นักวิชาการตะวันตก ให้ความสนใจกับทุนทางสังคม (Social Capital) ทำให้นักวิชาการไทยหันมาให้ความสนใจ และทำการศึกษาย่างจริงจัง แนวคิด เรื่องทุนทางสังคมจึงได้เข้ามามีบทบาทในแวดวงวิชาการ และในสังคมมากขึ้นโดยได้มีผู้เสนอ การพลิกฟื้นความเข้มแข็งของชุมชน ที่จะทำให้สามารถสะสมทุนได้ทั้ง ทุนทางสังคม และทุนทาง เศรษฐกิจ ซึ่งกระบวนการสะสมทุนนี้ สามารถทำได้ สองด้านด้วยกันคือ²

² นภาพรณี หะวานนท์ และพิศมัย รัตนโรจน์สกุล, เรียนรู้กระบวนการสร้างทุนทางสังคมของชุมชน (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์นวัตกรรมกรเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549), <<http://cli.swu.ac.th/downloads/publishing/book2.pdf>> [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2550].

ด้านที่ 1 คือการนำความรู้สมัยใหม่เข้ามาบูรณาการกับความรู้เดิมของชุมชน ระบบความรู้เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่คนจำเป็นต้องมีเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยระบบความรู้นี้มีใช่เป็นเพียงการนำความรู้เดิมที่สามารถสนองต่อความต้องการของชุมชนในยุคก่อนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าเท่านั้น แต่ต้องเป็นระบบความรู้ที่มีการนำความรู้สมัยใหม่เข้ามาบูรณาการ ไม่มีชุมชนใดที่จะสามารถดำรงอยู่ได้โดยใช้ระบบความรู้เดิมเท่านั้น เช่นเดียวกันกับที่ไม่มีชุมชนใดที่จะดำรงอยู่ได้โดยที่มีแต่ความรู้ใหม่โดยปราศจากฐานความรู้เดิม ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าการบูรณาการความรู้ นั่นก็คือ การนำความรู้ทั้งใหม่และเก่ามาหลอมรวม ให้เกิดระบบความรู้ใหม่ที่สามารถสนองต่อความต้องการของชุมชนในยุคใหม่ ชุมชนจึงจะเกิดความเข้มแข็ง ระบบความรู้ใหม่ที่มีแนวโน้มจะเป็นระบบความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตแต่ละประเภท รวมไปถึงการแลกเปลี่ยน หรือขายผลผลิต เช่น การเลี้ยงปลาจุก ก็ต้องรู้เรื่องปลาจุกอย่างดี ทุกขั้นตอนการผลิต การจัดหาอาหารปลา ความสามารถในการควบคุมต้นทุนการผลิตไม่ให้สูงเกินไป การแก้ไขปัญหาเมื่อปลาเป็นโรค ไปจนถึงความเข้าใจในระบบการตลาด ระบบความรู้เหล่านี้ต้องอาศัยทั้งการทดลองปฏิบัติในชุมชน อาศัยความรู้ที่ได้จากห้องทดลองและสถาบันทางวิชาการ เป็นความรู้ที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญ และความรอบรู้ในหลาย ๆ ด้าน

ด้านที่ 2 เป็นเรื่องของการสร้างระบบความสัมพันธ์ในลักษณะของการสร้างเครือข่ายชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นเครือข่ายระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับรัฐ ชุมชนกับเอกชน ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ไม่จำกัดอยู่ภายในชุมชนของตนเอง หมายความว่า ภายในชุมชนก็ต้องมีระบบความสัมพันธ์ที่ดี แต่ในขณะเดียวกัน การสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน ก็เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้เช่นเดียวกัน

กระบวนการบูรณาการความรู้และการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ นำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งซึ่งสะท้อนออกมาจากการที่ชุมชนมีความมั่นคงในการผลิต ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้สภาวะของการผลิตที่เสี่ยงเหมือนที่เคยเป็นมา เกิดความเสมอภาคในการแลกเปลี่ยน ชุมชนที่มีอำนาจอิสระในการจัดการแก้ปัญหาซึ่งหมายความว่า เมื่อมีปัญหาอะไร ชุมชนก็มีความมั่นใจว่าจะสามารถหาทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง บุคคลภายนอกชุมชนเป็นเพียงที่ปรึกษา มองเห็นทิศทางและแนวทางในการจัดการ รวมทั้งไม่เฉยเมยต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน มีจิตสำนึกสาธารณะ ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม

กระบวนการการลงทุนทางสังคมจึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ ที่จะส่งผลให้เกิดทุนทางสังคมในชุมชน โดยสถาบันมีบทบาทในการสนับสนุนและกดดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชน/สังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก³

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิดเป็นแหล่งบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งปลูกจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กลุ่มเถลไถลจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

สถาบันการเมือง การปกครอง ทำหน้าที่กำกับดูแลสังคมให้อยู่ในระเบียบแบบแผน และให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน

สถานศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนในสังคมโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

บทบาทหน้าที่ของสถานศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะช่วงชีวิตหนึ่งของบุคคลส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาอยู่ในสถานศึกษา อีกทั้งสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนนั้น ยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้อีกด้วย กระบวนการศึกษาภายในสถานศึกษาตั้งแต่โรงเรียนจนถึงมหาวิทยาลัยจะเป็นกระบวนการอบรมกลุ่มเถลไถล หรือให้การเรียนรู้ทางการเมืองที่สามารถปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมให้แก่เยาวชนได้ โรงเรียนก็จะเป็นสถาบันหลักในการเพิ่มพูนประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับทุนทางสังคมให้แก่นักเรียนและชุมชน

ในการศึกษา “ทุนทางสังคมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง หมู่ 2 อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่” ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง เนื่องจากชุมชนมีศักยภาพในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนที่เคยเสื่อมโทรมขึ้นมาได้ด้วยตัวของชุมชนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยางเป็น

³ การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10, <<http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p10/plan10/data/2.3.pdf>> [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2550].

การรวมตัวกันของคนในชุมชนเองร่วมกับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนที่เข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุน จนทำให้ป่าชายเลนของชุมชนจากที่เคยเสื่อมโทรม สัตว์น้ำที่เคยลดลงจนกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน ได้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง อีกทั้งสิ่งที่ส่งผลให้ชุมชนประสบความสำเร็จนั้นเกิดจากการดำเนินการอย่างเหมาะสม ร่วมกับทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่แล้วเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก

จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองยางนั้นมีพัฒนาการในการดำเนินงานอย่างไรจึงทำให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชายเลนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทุนทางสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไรในการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนให้ประสบความสำเร็จ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ทราบถึงความเกี่ยวเนื่องระหว่างทุนทางสังคมกับชุมชน เข้าใจว่าทุนทางสังคมช่วยเอื้อประโยชน์ และส่งผลต่อชุมชนอย่างไรบ้าง
2. เพื่อให้รู้ และเข้าใจในบทบาทขององค์กรภายนอกชุมชนที่ส่งผลในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองยาง และให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชนในการช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

คำถามหลัก

ทุนทางสังคมคืออะไร จะสร้างทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างไร กระบวนการสร้างทุนทางสังคมทำได้อย่างไร อะไรคือปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างทุนทางสังคม และทุนทางสังคมมีความสำคัญ / ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างไร

สมมติฐาน

1. ชุมชน / องค์กรภายนอกชุมชนสามารถเข้าไปมีบทบาทร่วมในกระบวนการการสร้างทุนทางสังคมในชุมชนได้ ซึ่งเมื่อชุมชนมีทุนทางสังคมก็จะพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้เองอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ทูทางสังคมเป็นปัจจัยหลักที่จะสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนและเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชน

วิธีการศึกษา

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาจากเอกสาร มีการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้น โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารหลักฐานต่าง ๆ เช่น หนังสือ บทความ เอกสาร วิทยานิพนธ์ หนังสือพิมพ์ และข้อมูลจากสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ (Internet) เป็นต้น

2. การศึกษาโดยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) นอกเหนือจากการอาศัยข้อมูลจากเอกสาร เพื่อให้มีการรับทราบถึงข้อมูลพื้นที่ ที่ครบถ้วนและตรงกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เช่น คนในชุมชน และบุคลากรของสถานศึกษา เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีความรู้ความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับทูทางสังคม และความสำคัญของทูทางสังคมที่จะช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งตัวเองได้ และสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. มีความเข้าใจถึงแนวทางในการสร้างทูทางสังคม เพื่อให้ชุมชน สามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตัวเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพากรัฐในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

3. สามารถนำไปใช้เป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบกับรูปแบบความสัมพันธ์ของหน่วยงานหรือองค์กรอื่นที่มีการดำเนินงานร่วมกับชุมชน